

MAGYAR FILOZÓFIAI SZEMLE

2023/1 (67. évfolyam)

A Magyar Tudományos Akadémia
Filozófiai Bizottságának folyóirata

Tudás és tekintély

Tartalom

Bevezető. Tudás és tekintély (<i>Bernáth László – Bene László – Borbély Gábor – Szalai Judit</i>)	5
---	---

FÓKUSZ

VERES MÁTÉ: Tudás és tekintély a sztoikus ismeretelméletben	13
BENE LÁSZLÓ: Platón és Arisztotelész mint episztemikus tekintélyek Plótinosz filozófiájában	26
BORBÉLY GÁBOR: A mesék autoritása: vallási fikcionalizmus a 13. században	50
BALÁZS GÁBOR: Tekintély és tekintélyrombolás kérdése a zsidó hagyományban, avagy taníthatja-e Istent az ember?	71
SCHMAL DÁNIEL: Én-redukció és én-konstrukció Descartes-nál. Megjegyzések a tekintély descartes-i problémájához	88
HORVÁTH ZOLTÁN: Kant mint a Szentírás	104
BERNÁTH LÁSZLÓ: A priori tudás a hitek etikájáról	122
FORCZEK ÁKOS: A totalitás fogalma <i>a Történelem és osztálytudatban</i>	138
FORRAI GÁBOR: A tudás értéke és a dialektikus felfogás	156

FÓRUM

KLIMA GYULA: Locus ab auctoritate est debilissimus	175
--	-----

VARIA

AMBRUS GERGELY: Carnap fizikalista hit-elméletei	183
HANKOVSKY TAMÁS: A szabadságot vezető szabadság. A nyelv transzcendentális dedukciója Fichténél	209
SZILÁGYI BOTOND: Populista vagy posztfasiszta logika? Kritikai észrevételek Ernesto Laclau diskurzus-elméletéről	223

RECENZÍÓ

GUBA ÁGOSTON: Simon Attila: <i>Barátság és megértés Arisztotelész filozófiájában</i>	245
KISS CSABA: Mit keresett Max Weber Kínában? Takó Ferenc: <i>Max Weber Kínája. A protestáns etika és a mandarinátus szelleme</i>	251
E számunk szerzői	255
Summaries	257

Locus ab auctoritate est debilissimus

A címben foglalt mondás, miszerint a tekintélyre épülő érvelés a leggyengébb, a hírhedten tekintélyelvű középkorból való. Ez az előadás ennek a látszólagos ellentmondásnak a hátterét, illetve tanulságait igyekszik valamelyest felderíteni: ugyan mit is jelent, és mennyiben igaz az, hogy a középkor „tekintélyelvű” volt, és ehhez képest mennyivel kevésbé az a modern, vagy akár a jelen kor, ha egyáltalán? Szükségünk van-e még tekintélyekre tekintélyromboló korunkban, és ha igen, milyenekre, és hogyan találjuk meg őket?

De mindenekelőtt kezdjük a tekintélyelvű középkorral. Az, hogy a középkori társadalmak hierarchikus struktúrájának szinte minden aspektusa, a ruházattól, lakhelyektől, a kíséreten és hatalmi jelvényeken át az etikettig a feljebbvalók alárendeltjeikkel szembeni tekintélyének megszilárdítását célozta, az kétségtelen. De a jelen tárgyalásban, nem ez a fajta, mondjuk úgy, „politikai” vagy „társadalmi tekintély” a fő témánk, hanem inkább az intellektuális életben, de a praktikus gondolkodásban is fontos szerepet játszó „episztemikus tekintély”, amely nem a följebbvalók alárendeltjeik fölötti hatalmával kapcsolatos, hanem inkább az akár teoretikus, akár praktikus okoskodásainkban elfogadott vélemények és szerzőik megbízhatóságát illeti. De persze ezek között is volt bizonyos hierarchikus rend. Ha az egyik „legtiszteletesebb”, és mégis talán legeredetibb skolasztikust tekintjük, Aquinói Szent Tamást, nála a következő attitűddel találkozunk, amikor a teológiai argumentumok sajátosságaiával foglalkozik:

azt kell mondanunk, hogy ennek a doktrínának kiváltképp sajátja, hogy tekintély alapján érveljen, mivel ennek a doktrínának az alapelveit a kinyilatkoztatásból vesszük, és így szükségszerű, hogy higgyünk azok tekintélyének, akik a kinyilatkoztatást kapták. De ez nem kicsinyíti ennek a doktrínának az értékét, mivel jóllehet az emberi észen alapuló tekintélyérv a leggyengébb, az isteni kinyilatkoztatáson alapuló tekintélyérv a leghatékonyabb. (Aquinói Szent Tamás: ST I^a q. 1 a. 8 ad 2.)¹

¹ ST I^a q. 1 a. 8 ad 2: „Ad secundum dicendum quod argumentari ex auctoritate est maxime proprium huius doctrinae, eo quod principia huius doctrinae per revelationem habentur,

Persze ha a kinyilatkoztatás tekintélyének abszolút elsőbbsége van minden emberi tekintéllyel szemben, akkor a különböző humán tekintélyek között is van értelme különbséget tenni. Amint Tamás folytatja:

A szent doktrína az emberi észet is felhasználja, noha nem a hit bizonyítására, mert ez lerombolná a hit érdemét, hanem azon egyéb dolgok megvilágítására, amelyeket ez a doktrína tanít. Mivel ugyanis a kegyelem nem rombolja le a természetet, hanem tökéletesíti, szükségszerű, hogy az ész a hit szolgálatára álljon, ahogy az akarat természetes hajlama a szeretet szolgálatára áll. Ezért mondja az Apostol is (2Kor 10,5): „foglyul ejtünk minden gondolatot a Krisztus iránti engedelmességre”.² És ezért van az, hogy a szent doktrína a filozófusok tekintélyét is felhasználja, már ahol a természetes ész használatával képesek voltak az igazság felismerésére. [...] De a szent doktrína az effajta tekintélyes véleményeket külsődleges, és valószínű argumentumokként kezeli. Ezzel szemben a kanonizált Szentírás tekintélyeit saját, és szükségszerű érveiként használja. Az egyház egyéb tanítóinak tekintélyes véleményeit pedig sajátjaiként, de mint pusztán valószínűket alkalmazza az érveléseiben. Mert hitünk az apostolok és a próféták számára tett, a kanonizált könyvekben leírt kinyilatkoztatásokon alapul, nem pedig az egyéb tanítóknak tett kinyilatkoztatásokon, ha egyáltalán voltak ilyenek. Ezért mondja Ágoston a Jeromosnak írt levelében: „ezt a tiszteletet kizárólag a Szentírás kanonikusnak nevezett könyvei számára tartom fent, és szilárdan hiszem, hogy szerzőik egyike sem tévedett semmiben, mikor ezeket megírta. A többit viszont úgy olvasom, bármekkora életszentséggel vagy tanultsággal rendelkezzenek is, hogy amit írtak nem fogom igaznak venni pusztán azért, mert ők így vélték és írták.” (Uo.)³

et sic oportet quod credatur auctoritati eorum quibus revelatio facta est. Nec hoc derogat dignitati huius doctrinae, nam licet locus ab auctoritate quae fundatur super ratione humana, sit infirmissimus; locus tamen ab auctoritate quae fundatur super revelatione divina, est efficacissimus.”

² „Ezekkel rombolunk le minden okoskodást és minden magaslatot, amelyet az Isten ismeretével szemben emeltek, és foglyul ejtünk minden gondolatot a Krisztus iránti engedelmességre, és készek vagyunk megbüntetni minden engedetlenséget, amikor teljességre jut a ti engedelmességetek.” <https://szentiras.hu/UF/2Kor10>, *Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája* (1990).

³ ST I^a q. 1 a. 8 ad 2: „Utitur tamen sacra doctrina etiam ratione humana, non quidem ad probandum fidem, quia per hoc tolleretur meritum fidei; sed ad manifestandum aliqua alia quae traduntur in hac doctrina. Cum enim gratia non tollat naturam, sed perficiat, oportet quod naturalis ratio subserviat fidei; sicut et naturalis inclinatio voluntatis obsequitur caritati. Unde et apostolus dicit, II ad Cor. X, in captivitate redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. Et inde est quod etiam auctoritatibus philosophorum sacra doctrina utitur, ubi per rationem naturalem veritatem cognoscere potuerunt; sicut Paulus, actuum XVII, inducit verbum Arati, dicens, sicut et quidam poetarum vestrorum dixerunt, genus Dei sumus. Sed tamen sacra doctrina huiusmodi auctoritatibus utitur quasi extraneis argumentis, et probabilibus. Auctoritatibus autem canonicae Scripturae utitur proprie, ex necessitate argumentando. Auctoritatibus autem aliorum doctorum Ecclesiae, quasi arguendo ex propriis, sed probabiliter. Innititur enim fides nostra revelationi apostolis et prophetis factae, qui canonicos libros scripserunt, non autem revelationi, si qua fuit aliis doctoribus facta. Unde dicit Augustinus, in epistola ad Hieronymum, solis eis Scripturarum libris qui

Az episztemikus tekintélyek tehát különböző súllyal estek latba, mind a tárgy természetétől, mind a tekintély megbízhatóságától függően, még a tekintély-tisztelő középkorban is. Ez olyannyira igaz, hogy szerzőinknél gyakran találkozunk, ha úgy tetszik, „tekintély-tiszteletlen” megjegyzésekkel is.

Így például az autoritásait higgadtan mérlegelő Tamásnál sokkal „forrófejűbb” filozófus magiszter, az Averroista brabanti Siger, minden további nélkül elutasítja Avicenna autoritását, azzal, hogy Avicenna tévedett. Amint írja: „Avicenna autoritását illetően azt kell mondanunk, hogy nem kell hinnünk neki, mivel tévedett” (Siger de Brabant: QM, *Introductio*, q. 7, p. 35).⁴ De különösen a későbbiekben, ez a tendencia egyre erősebben jelentkezik. Ockham gyakran csak úgy intézi el a (korában) modern szerzőket (itt gondolhatunk többek között Scotusra, illetve Walter Burleyre), hogy pusztán a logika nem-tudása miatt (*propter ignorantiam logicae*) keverednek mindenféle ontológiai bonyodalomba. De Ockham logikájának nagy párizsi követője és rendszerezője, Buridán még tovább megy. Amikor saját nagy logikai traktátusát, a *Summulae de Dialecticá*t, Petrus Hispanus *Dialecticájának* kommentárjaként prezentálja, a mű bevezetőjében ezt írja: „úgy döntöttem, hogy különösen a tiszteletreméltó tanító, Petrus Hispanus hajdan írott rövid logikai traktátusával fogok foglalkozni, kommentálván és kiegészítvén, sőt, időnként másként mondván és írván, mint ahogy ő mondta és írta, amint azt megfelelőnek találok” (Johannes Buridanus: SD, p. 8).⁵

Buridán tehát a tiszteletreméltónak kikiáltott Petrus Hispanus autoritását szabadon felülírja, ezzel a saját szövegének kölcsönözve a korábbi szerző tekintélyét! És persze teszi ezt úgy, hogy a nominalista szempontból különösen kritikus, a realista szerző jelentés és referencia elméletét tartalmazó negyedik traktátus teljes szövegét kicseréli a saját nominalista doktrínájának szövegével, és azt kommentálja, mint a doktrína autoritatív forrását!

De Buridán itt sem áll meg. Mint a diákjai körében igazán népszerű professzor, előadásai során megenged magának „borsosabb” kifejezéseket is a realisták rovására, mint például azt, hogy Arisztotelész utolsó hat kategóriájának a *Liber Sex Principiorum* realista szerzője által adott interpretációja elég erős ahhoz, hogy még a kutyák is felforduljanak tőle. Magyarán, kerüljétek ezt a könyvet, mert nem jobb, mint a kutyaméreg!⁶

---

canonici appellatur, didici hunc honorem deferre, ut nullum auctorem eorum in scribendo errasse aliquid firmissime credam. Alios autem ita lego, ut, quantalibet sanctitate doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quod ipsi ita senserunt vel scripserunt.”

⁴ Siger de Brabant: QM, *Introductio*, q. 7, p. 35: „Ad auctoritatem Avicennae dicitur quod non est ei credendum quoniam erravit.”

⁵ SD, p. 8: „elegi specialiter descendere ad illum logicae tractatum brevem quem venerandus doctor magister Petrus Hispanus dudum composuit exponendum et supplendum, immo etiam et aliter aliquando quam ipse dixerit et scripserit dicendum et scribendum, prout mihi videbitur oportunum.”

⁶ „Talia enim mihi apparent satis fortia ad interficiendum canes, et capti in eis non plus possunt evadere quam ex reti pisces.” QQ. In Praed. q. 18, p. 145. Cf. QQ. In Praed.

Persze, azt kell mondanunk, hogy mindez a „tekintélytiszteletlenség” a közép-korban még mindig meglehetősen moderált, válogatott és kiegyensúlyozott volt, egy a közösen elfogadott tekintélyekre vonatkozó hatalmas, általános konszenzus háttére előtt. De ha ez sokáig így is volt az egyetemeken, közben sok minden történt az egyetemek falain kívül, amik nemcsak ennek vagy annak a szerzőnek, hanem előbb-utóbb az autoritások egész rendszerének a tekintélyét ingatták meg.

Először talán a humanisták kezdtek igazán „sportot úzni” a skolasztikus tekintélyek, különösen a skolasztikus logikusok tekintélyének aláásásából. De szorosan jöttek a nyomukban egyrészt a reformátorok, másrészt az új tudományosság képviselői, akik sorban „lőtték le”, ha szabad így fogalmaznom, mind a skolasztikus teológia, mind a skolasztikus tudományosság képviselőinek episztemikus tekintélyét, egészen addig, amíg Descartes egyenesen „programot” csinált, ha nem is feltétlen a helyenként ténylegesen szemtelen „tekintélytiszteletlenségből”, de mindenesetre minden korábban elfogadott tanítás érvényességének a megkérdőjelezéséből.

Mindez persze köztudott, és ezért nem is akarom a történetet ugyancsak közismert kis idézetekkel tarkítani Rabelais-tól, Erasmustól és Vives-től, Lutheren és Kálvinnon, valamint Kopernikuson és Galilein át Descartes-ig.⁷

Mindenesetre, úgy gondolom, hogy ami Descartes-ot igazán kitünteti a történetben, az az, hogy a tekintélyek megbízhatóságában való kételkedést ő már az univerzális metodológia rangjára emelte. És ez a kételkedés már nemcsak a propozicionális, azaz kijelentés-jellegű autoritatív véleményekre vonatkozik, azaz nemcsak bizonyos kijelentések úgynevezett formális igazságát illeti, hanem a kijelentések alkotóelemeinek, az egyszerű fogalmaknak avagy ideáknak a valóságtartalmára is vonatkozik, azaz ideáink úgynevezett materiális igazságát, vagy újabb keletű szóval veridikalitását is illeti. Mi van, ha elődeink nemcsak véleményeik megalkotásában, hanem egyszerű ideáik megformálásában is tévedtek? Mi van, ha az „elménken kívüli” valóság, ha egyáltalán van ilyen, egészen más, mint amilyenek akár egyszerű kognitív aktusainkban mutatkozik?

Itt persze különbséget kell tennünk a szociális környezetben szerzett, azaz tanult, és a személyes tapasztalatunkban nyert, valamint a velünk született ideák között, ha vannak ilyenek. Mivel a jelen tárgyalásban a szociális episztemikus

---

„auctor Sex principiorum et omnes eius sequaces deturpaverunt philosophiam Aristotelis et veram scientiam auctorizantes, quod nulla nomina abstracta diversorum praedicamentorum supponunt pro eisdem rebus” p. 129; „horum ignorantia duxit multos in maximos errores, sicut apparet per librum Sex principiorum”, p. 149. Cf. In Phys. 3 q. 13 f.55vb: „Ad auctoritatem auctoris Sex principiorum dico quod, ut mihi videtur, melius fuisset quod numquam illum librum fecisset”.

⁷ Egy csokorra való például itt található: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/indexd089.html?option=com_tanelem&id_tanelem=985&trip=0

tekintéllyel foglalkozunk, átmenetileg eltekinthetünk az ideák utóbbi két fajtájától.⁸

Amikor Descartes „Démon-szkepticizmusát” tanítom, meg szoktam kérni a hallgatóimat, hogy gondolatban távolítsanak el mindent a környezetükből, ami történelmi produktum. Így először is eltűnnek a mobil telefonok (Óh, horror, ez már nagyon rosszul kezdődik!), aztán a ruhák, padok, épületek, sőt még a kerétszék által plántált kerti növények is. Ezek után a tavaszi vagy őszi hidegben képzeletükben a puszta földön meztelenül didergő ifjakat megkérem, hogy távolítsák el az elméjükből is mindazt, ami társadalmi, történelmi produktum. Így elveszítik a nyelvet, amelyen bármit tanultak, és mindazt a fogalmat vagy ideát is, amit a nyelven keresztül tanultak. Ezáltal képzeletükben a didergő, makogó humanoid csapat rövid úton olyan pusztán potenciálisan emberi lényekre redukálódik, akiknek valószínűleg nem az lesz az első gondolatuk, hogy vajon egy effektus oka ténylegesen legalább annyi formális realitással kell hogy rendelkezék, mint amennyi formális vagy objektív realitása az effektusnak van, jóllehet ez az a gondolat, amely Descartes-ot végül kisegíteni látszott abból a szolipszista szituációból, amelybe metodológiai szkepticizmusa juttatta.

De persze itt nem Descartes meditációit akarom taglalni, hanem metodológiájának azt az általában kevésbé elemzett következményét, hogy amennyiben tényleg *minden* társadalmi tekintélyben kételkedünk, akkor sose jutunk semmire. Valamiféle minimális társadalmi tekintélyt tehát el kell fogadnunk, ha nem izolált, pusztán biológiai lényekként próbálunk egy igazi értelemben vett emberi életet élni. Az elménket kitöltő mentális tartalmak túlnyomó része ugyanis nem pusztán a miénk, hanem mindaz a generációk során felhalmozódott, nyelveinkben kódolt és azáltal ránk hagyományozott emberi tapasztalat, amelyet nevelkedésünk, szocializációnk során elsajátítunk, és amelyet magunk is tovább alakítunk és hagyományozunk a következő generációkra. Mert minden ideánk generációk fogalmainak palimpseszt-je, amelynek rétegeit több-kevesebb hűséggel jegyzik fel szavaink etimológiái.

Descartes metodológiája azonban, a többi modern tekintélyromboló mozgalommal egyetemben, ezt a megfontolást teljesen figyelmen kívül hagyva, olyan lavinát indított el, amelyből igazából még most sem látszunk ki. Hiszen ha minden vagy akár csak majdnem minden társadalmi örökség legalábbis kétes értékű, ha nem egyenesen csak valamilyen megcsontosodott, már hasznavehetetlen, vagy akár direkt káros hagyomány, akkor inkább kidobandó, és helyette valami jobbat, újabbat kell találnunk. Így fordul át Európa múltba tekintő és a múlt bölcsességeit megőrző és konzervatívan gyarapító kultúrája a modern kor jövő-

⁸ Ugyan talán nem árt megjegyeznünk, hogy az utóbbiakkal kapcsolatos kétely, amely az úgynevezett „Démon-szkepticizmus” következménye, már a nominalista teológiában megjelent, előtte viszont nem. Hogy ennek mi a jelentősége, ahhoz lásd Klima – Hall 2011; valamint Klima 2017.

be tekintő, mindig valami forradalmian újat kereső kultúrájába, ami persze mára már „megfertőzte” az egész planétát. Most is élénken emlékszem arra a megdöbbenésre, amit 91-ben Amerikába érkezvén egy akkori TV-hirdetés váltott ki bennem, ami nem mást reklámozott, mint egy *forradalmi vízi kefé*t (*a revolutionary water brush*)! Mi az ördögöt csinálhat ez, kérdeztem magamban, Molotov koktélok dobál a barikádokról?

Persze, ez csak egy vicc. De az már nem vicc, amikor ugyanettől a forradalmi láztól hajtva már a matematika-tanítás alapjai sincsenek biztonságban.⁹ Másrészt az sem igaz, hogy korunkban nincsenek episztemikus tekintélyek. Hiszen ott vannak a tudósok, orvosok, jogászok vagy általában a különböző (financiális, gazdasági, politikai stb.) „szakértők”, akikre időnként majdnem olyan tisztelettel kell hallgatnunk, mint ahogy Tamás hallgatott a prófétákra és az evangélistákra. Lásd a mindenféle „tagadók” (*climate, mask, vaccine, whatever deniers*) ellen meghirdetett „eretnek-üldözéseket”. Persze, azon túl, hogy az illető kétkedők nem máglyán végzik (ugyan megfelelő pozícióban esetleg az állásukkal játszanak), a legfőbb különbség talán az, hogy a mai helyzetben nem egyetlen monolitikus tekintély-rendszerrel szembesülnek, hanem egy alapvetően fragmentált kultúra még frakcióiban is frakcióira eső kérészéletű minicézárjaival, akik azonban időnként a politikai hatalom, illetve a mindenütt jelenvaló média (főként TV és internet) támogatását is élvezik (akár joggal, akár anélkül).

Nos, akkor itt ismerje ki magát az ember!

Ha mindezt fontolóra vesszük, akkor talán a következő konklúziókkal állhatunk elő.

1. Ami az episztemikus tekintélyt illeti, a középkor nem volt semmivel szolgálható módon tekintélytiszteletű, mint jelenkorunk, viszont a higgadtabb nagyskolasztiákban nem adtak föl szíre-szóra akármilyen, a korabeli kultúra egészébe koherensen beleillő és annak mentalitását átható autoritást.
2. A modern kor főszereplői ezzel az attitűddel szálltak szembe, gyakran teljesen jogosan, máskor kilöttyintve a gyereket a fürdővízzel, ami aztán mind a modernitás, mind a jelenkor időnként egészen bizzar „tekintélytiszteltlenségeit” eredményezte, kivált az akármilyen „forradalmi eszmék” új keletű büvöletében.
3. Ámde *minden* tiszteltreméltó tradíciót nem lehet kidobni, hiszen azzal az elsősorban nyelvünkben, de egyéb tárgyi kultúránkban is megvalósult történelmi emberi lényegünket is kidobnánk: a ζῶρον πολιτικόν nélkül a ζῶρον λογικόν egy pusztán potenciálisan emberi lény.
4. Mindebből viszont az következik, hogy a jelenben, amikor már nem áll rendelkezésünkre az autoritásoknak az a kvázi-monolitikus rendszere, ami a középkorban a nagyskolasztiá idejére kialakult, autoritásainkat gondosan meg kell válogatnunk,

⁹ A „woke mathematics” Google-keresés még most is több mint négymillió találatot eredményez.

és nemcsak abból a szempontból, hogy melyik területen kik a legelismerettebb és leginkább támogatott szakértők, hanem abból a szempontból is, hogy véleményeik hogyan illeszkednek bele legjobb tudásunk teljes rendszerébe.

5. Végül is tehát valami hasonlót kell csinálnunk, mint a nagyskolasztika gondolkodóinak, akik a főként a 12. század folyamán beáramló új arisztotelészi, arab és zsidó filozófiai, matematikai és tudományos irodalmat abba a többé-kevésbé egységes rendszerbe kovácsolták, amelyet a modernnek olyan buzgalommal bontottak le, hogy néha már azt sem tudjuk, milyen is volt az igazán.
6. Ez persze nem azt jelenti, hogy azt a talán sosem volt monolitikus egységet kellenne majmolnunk minden részletében. De azt igen, hogy kimondottan a legáltalánosabb, metafizikai, filozófiai perspektívából próbáljuk meg reintegrálni legalapvetőbb fogalmaink számunkra elérhető történelmi fejlődését a jelenkor fragmentált foglomrendszerével, ezzel biztosítva a rendszer mind diakronikus, mind szinkronikus egységét, és azt, hogy a rendszeren belül minden autoritás megtalálja az őt megillető helyét. Kiváltképp filozófusokként, a költő szavaival szólva, „ez a mi munkánk, és nem is kevés”.

IRODALOM

Klasszikus irodalom és rövidítései

- Aquinói, Tamás 1888. (ST) Sancti Thomae de Aquino *Summa Theologiae* extum Leoninum Romae 1888 editum et automato translatum a Roberto Busa SJ in taenias magneticas denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit. (<https://www.corpusthomicum.org/sth0000.html>)
- Buridanus, Johannes 1509. (in Phys) *Subtilissimae Quaestiones super octo Physicorum libros Aristotelis*, Paris. Rpr. 1964, as *Kommentar zur Aristotelischen Physik*. Frankfurt a. M., Minerva.
- Buridanus, Johannes 1983. (QQ in Praed) *Quaestiones in Praedicamenta*. Ed. J. Schneider. München, Beck.
- Buridanus, Johannes 2005. (SD) *Summulae de Propositionibus*, (ed. Van der Lecq, Ria), Turnhout, Brepols.
- Siger de Brabant 1983. (QM) *Quaestiones in Metaphysicam*, (ed. A. Maurer), Louvain-la-Neuve, Éditions de l'Institute Supérieur de philosophie.

További irodalom

- Klima, Gyula – Hall, Alexander (szerk.) 2011. *The Demonic Temptations of Medieval Nominalism. Proceedings of the Society for Medieval Logic and Metaphysics, Vol. 9*. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.
- Klima, Gyula 2017. Thought-Transplants, Demons, and Modalities. In Jenny Pelletier – Magali Roques (szerk.) *The Language of Thought in Late Medieval Philosophy*. Cham, Springer. 369–382.